

lingvistů. Inferenčních procesů při generování vět využívá autor, když sestavuje recepty spojené s pojmem „stipendium“. Obecně pak charakterizuje vědění, které je společné hovořícímu a poslouchajícímu. Poslední tři podkapitoly této kapitoly a celé knihy věnoval autor zobrazování dativu (jeho sémantických úloh, zvláště v němčině, zobrazování příslušnosti a úlohy intencionality při jeho používání).

* * *

Knihla seznamuje čtenáře se zajímavou oblastí soudobé vědy, s oblastí, která je u nás málo známa; obzvláště filozofická veřejnost o ní prakticky nic neví. Marxisticko-leninský filozof, který se rozhodne — puzen zdravou zvědavostí — prostudovat recenzovanou práci, nemůže přitom nepochybovat o spolehlivosti ideologických základů některých jejích disciplín, např. takové lingvistiky, která se nedostatečně kriticky orientuje na generativní a transformační gramatiku, a nemá své výhrady k některým používaným pojmům.

Pozali jsme, že obsah knihy je filozoficky relevantní. Navíc je potvrzením toho, že naše gnozeologie je něčím zcela jiným, než je tato speciální oblast vědění.

Jiří Cetil

Michal Illner, Miroslav Foret: Sociální ukazatele. Praha, Svoboda 1980. 380 str.

Věda má mnoho atributů, které v různých souvislostech vystupují do popředí nebo se ztrácejí. Jedním z nich je solidnost. Práce Sociální ukazatele je solidní, věcná, obezřetná, důsledná, důkladná. Pozorný pohled postřehne i filozofický rozhled a tvůrčí invenci, které jsou do práce vtěleny, tvoří její nosné pilíře.

„Definovat, konstruovat a využívat“ sociální ukazatele je možno „jen v jednotě aspektů před mětných, gnozeologických a funkčních“ (str. 51). To je dobře vyjádřená klíčová myšlenka o nutné, ale obtížné realizovatelné podmínce. Kniha je věnována sociálním ukazatelům, tedy užitečným sociálním informacím schopných vypovídat o určitých podstatných vlastnostech sociálních objektů (51). Tak je ohraničen obsah knihy, která pochopitelně jen odkazuje na předmětné předpoklady (teorie objektu v širokém smyslu) a funkční důsledky (využití v řízení sociálních útvarů).

Sociální ukazatele se vědecky zkoumají poměrně nedlouho (první kapitola zachycuje historii teorie sociálních ukazatelů), praxe řízení je však mnohem starší. V praxi jsou vždy sociální vlastnosti objektů nějak poznávány (toto poznávání je nevytříbenou, neuspořádanou, neformalizovanou podobou ukazatelů), nějak využívány. Způsob poznávání ovlivňuje způsob využívání a naopak.

Autoři uplatnili perfektní znalosti předmětné a zvláště metodologické teorie, které přirozeně překračují ohraničení vlastní problematiky ukazatelů. Prolínání teorie před mětného zázemí do vlastní říše ukazatelů je vyjádřeno např. v požadavku inicálních „pojmových modelů předmětu analýzy“, které vycházejí „jak z teoretické interpretace daného výseku sociální reality, tak současně i z úlohy, kterou má jejich zobrazení hrát v řídicím procesu“ (58). Teoretický základ metodologický je uplatněn v celé knize, explicitně ve druhé kapitole o gnozeologických aspektech a ve třetí o formách ukazatelů.

Funkční aspekty se týkají jednak vlastností sociálních ukazatelů, které jsou nezbytné pro jejich aplikaci, jednak schopnosti institucí vstřebat náročnější formu indikování úrovně svého sociálního rozvoje. Potřebné vlastnosti indikátorů jsou vyjádřeny koncentrovaně v oddíle „Operativní aspekty sociálních ukazatelů“. Složitější je to s podmínkami realizace v institucích. Jistě platí, že „nedocení operativních hledisek... je jedním z poměrně častých prohřešků, jež praktické užití sociálních ukazatelů provázají“ (152). Nelze knize vytýkat, že neobsahuje rozbor současné praxe řízení sociálního rozvoje organizací a způsobů získávání informací pro rozhodování. To pochopitelně překračuje její rámec. Na druhé straně poznání praxe

je nutnou podmínkou realizovatelného zdokonalení informačních zdrojů a tím i praxe řízení. Je jen možno vyslovit přání, aby vedle knihy o sociálních ukazatelích pro praxi vyšla i kniha o tom jak by mohla praxe využívat sociálních ukazatelů. Distance mezi teorií a praxí indikace sociálních jevů je nesporně značná a bylo by dobré mít stejně hodnotnou knihu i o jejím druhém pólu.

Výsledkem využití indikátorů je přirozené „rozdíl mezi výchozím a výsledným stavem řízeného objektu“ (144). Přistupujeme-li k řízení objektu zvnějšku, je přirozená posloupnost: 1. sociální opatření vycházející z indikátorů je vstupem do systému, 2. přijaté opatření posmění chování systému, 3. posun ve výstupech je efektem opatření. Autoři tedy navrhuji měřit efekt opatření jím způsobeným posunem na výstupech.

Skutečnost je však poněkud jiná: plynulý tok opatření všeho druhu, tedy i opatření sociálních, neustále koriguje spontánní chování systému. Není možno zcela izolovat jednotlivá opatření na vstupech a už vůbec není možno rozeznat jejich čistý vliv na výstupech.

Tokem sociálních opatření je především modifikován sám systém. Není-li opatření organicky nutné v konkrétním stavu objektu i subjektu řízení, může být chápáno jako ojedinělý izolovaný vstup. Ale pak po objektu sklouzne, efekt bude jen zdánlivý. Je-li organicky nutné, bude vynuceno řízením i samotným řízeným objektem, ale pak je nutnou složkou existence objektu a nelze separovat jeho vliv na fungování systému, právě tak, jako nelze rozlišit efekt srdeční činnosti od efektu funkce plic při výkonu sportovce. Obojí je nutnou podmínkou. Čím je systém složitější, tím je zřetelnější komplexnost podmínek jeho dobrého fungování a tedy problematičtější měření efektů jednotlivých opatření.

Přání mít knihu i o sociálních ukazatelech v současné praxi řízení sociálního rozvoje organizací a pochybnost o možnosti měřit efekt sociálních opatření způsobem navrženým v knize jsou jediné připomínky recenzenta k jejímu obsahu.

Sociální ukazatele, mají-li postihnout komplexně rozhodující aspekty, musí tvořit teoreticky zdůvodněnou soustavu (kapitola čtvrtá). Korektně konstruovaná soustava je předpokladem kvalifikovaného řízení. Podle svého uplatnění v řízení pak jsou soubory ukazatelů různě zaměřeny a formovány (kapitola pátá a šestá).

Kapitoly sedmá až dvanáctá tvoří druhou část knihy. Jsou věnovány statistice a jejímu vztahu k sociálním ukazatelům. Ukazatele sociální statistiky jsou dosud hlavním, někdy jediným zdrojem informací o sociální situaci. Statistické ukazatele vznikaly podle potřeb praxe a nemají jako základ ucelenou koncepci společnosti. Sociologicky orientované, fundované zhodnocení ukazatelů statistiky je proto velmi cenné a zatím v naší literatuře chybělo.

V této souvislosti je třeba vyzvednout, že autoři jasně odlišují statistické znaky (data, údaje), které se mohou stát surovinou pro konstrukci ukazatelů, jestliže známe jejich vztah k příslušnému pojmu a transformační algoritmus, který sledovaný znak s příslušným pojmem spojí (193). Z analýzy současné statistiky čerpaly kapitoly, které poskytují přehled o tom, jaké informace o sociálním rozvoji naše současná statistika sleduje, jakými prostředky je zaznamenává a jak mohou být využity. Jistě je třeba uvítat návrh na vhodné kombinování sociální statistiky a sociologických výzkumů (209). Jak by taková kombinace mohla vypadat, ukazuje desátá kapitola o možnostech sledování životního způsobu pomocí statistických ukazatelů.

Jedenáctá kapitola obsahuje řadu podnětných sociologicky motivovaných návrhů na zdokonalení statistiky jako zdroje informací o sociálním rozvoji. Současná soustava sociálně ekonomických informací by totiž mohla přispívat podstatně lépe než dosud k analýze i řízení sociálního rozvoje a často by k tomu stačily jen menší úpravy (278). Bylo by velmi žádoucí, kdyby se tyto podněty staly východiskem pro diskusi statistiků a sociologů. Předposlední kapitola knihy dovádí úvahy o statistice až k projektu systematizované soustavy sociální statistiky, poskytující komplexní i dynamický obraz společnosti (297).

Systematizovaný obraz sociálního rozvoje pochopitelně není možný bez začlenění výsledků sociálních výzkumů. Ty však musí splňovat některé předpoklady, především musí být obsahově i metodicky standardizovány a výsledky zkoumání musí být účelně archivovány.

Vysoká úroveň práce se odráží i v rozsáhlosti použité literatury a pečlivém jmenování i věcném rejstříku.